

دانشکده کشاورزی

بخش اقتصاد کشاورزی

پایان نامه‌ی دکتری اقتصاد کشاورزی

آثار سیاست تعرفه‌ی واردات بر بازار برنج ایران

توسط:

سید حبیب الله موسوی

استاد راهنما:

دکتر عبدالکریم اسماعیلی

اساتید مشاور:

دکتر محمد بخشوده

دکتر منصور زیبایی

دکتر بهاء‌الدین نجفی

تیر ماه ۱۳۹۱

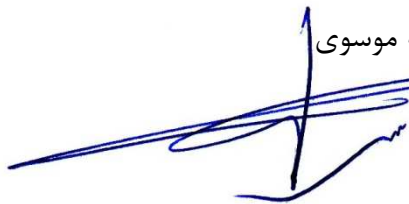
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

به نام خدا

اظهارنامه

اینجانب سید حبیب الله موسوی (۸۵۳۴۶۸) دانشجوی رشته‌ی اقتصاد کشاورزی گرایش اقتصاد کشاورزی دانشکده‌ی کشاورزی اظهار می‌کنم که این پایان‌نامه حاصل پژوهش خودم است و درجه‌ای که از منابع دیگران استفاده کرده‌ام، نشانی دقیق و مشخصات کامل آن را نوشته‌ام. هم‌چنین اظهار می‌کنم که تحقیق و موضوع پایان‌نامه‌ام تکراری نیست و تعهد می‌نمایم که بدون مجوز دانشگاه دستاوردهای آن را منتشر ننموده و یا در اختیار غیر قرار ندهم. کلیه‌ی حقوق این اثر مطابق با آیین‌نامه مالکیت فکری و معنوی متعلق به دانشگاه شیراز است.

نام و نام خانوادگی: سید حبیب الله موسوی
تاریخ و امضاء: ۱۳۹۱/۴/۱۷

به نام خدا

آثار سیاست تعرفه‌ی واردات بر بازار برنج ایران

به کوشش

سید حبیب الله موسوی

پایان‌نامه‌ی

ارائه شده به تحصیلات تکمیلی دانشگاه شیراز به عنوان بخشی

از فعالیت‌های تحصیلی لازم برای اخذ درجه‌ی دکتری

در رشته‌ی:

اقتصاد کشاورزی

از دانشگاه شیراز

شیراز

جمهوری اسلامی ایران

ارزیابی کمیته‌ی پایان‌نامه، با درجه‌ی: عالی

دکتر عبدالکریم اسماعیلی، دانشیار بخش اقتصاد کشاورزی (استاد راهنما).....

دکتر محمد بخشوده، استاد بخش اقتصاد کشاورزی.....

دکتر منصور زیبایی، دانشیار بخش اقتصاد کشاورزی.....

دکتر بهاء‌الدین نجفی، استاد بخش اقتصاد کشاورزی.....

تیر ماه ۱۳۹۱

سپاس‌گزاری

سپاس و ستایش خدای جان آفرین را، آن معبود نیکو سرشت که با تبر ابراهیم پشت فرعونیان شکست و با خون گلوی صفوت آدمیان و مفخر آدمیان جد کبیرم حسین (ع)، دین خود را در عالم جاویدان کرد. خدایی که ملکوت آسمان‌ها و زمین در دست اوست و تنها او عالم به اسرار پنهان و پیدای بندگان است. سُبْحَ قَدُوسٍ رَبُّ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ. پس

يا الله يا رَحْمَنُ يا رَحِيمُ يا مُقَلِّبَ الْقُلُوبِ ثَبِّتْ قَلْبِي عَلَي دِينِكَ

در مصحف شریف است که وَ إِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِن شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ وَ لَئِن كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ، پس بر خود می‌دانم تا از تمام کسانی که در دوران تحصیل‌ام مشوق و پشتیبان من بودند تقدیر و تشکر نمایم. نخست پاس می‌دارم زحمات استاد راهنمای گرانقدرم جناب آقای دکتر اسماعیلی را که در کنار تعلیمات بی دریغشان، روحیه اعتماد به نفس، تلاش، پویایی، صبر و پایداری را در من تقویت کردند. سپس قدردان تلاش‌های جناب آقای دکتر محمد بخشوده، استاد مشاور بزرگووارم هستم که مرا مورد لطف و عنایت خود قرار دادند. هم‌چنین وام‌دار جناب آقای دکتر منصور زیبایی، استاد مشاور دلسوزم هستم که دانسته‌های ارزشمندشان را در اختیار من قرار دادند. در ادامه تقدیر و تشکر می‌کنم از استاد گران سنگ دانشگاه شیراز، جناب دکتر بهاء‌الدین نجفی که سعادت حضور در محضر ایشان غنیمتی ارزنده برای من بود و از مشاوره‌ی ایشان نیز بهره‌ها بردم. هم‌چنین از آقایان دکتر غلامرضا سلطانی و دکتر جواد ترکمانی که افتخار استفاده از محضرشان را داشتم، کمال تشکر و قدردانی را دارم. در نهایت از همکاری کادر محترم بخش اقتصاد کشاورزی دانشگاه شیراز آقایان عباس نجاتی، امیر تهور، خانم محبوبه رضایی و آقای اکبر جاویدی قدردانی می‌کنم. هم‌چنین تقدیر و تشکر می‌کنم از پدر و مادرم، دو یار دلسوز و مهربان که همانا هر چه هستم از دعای خیر ایشان است. دو فرشته‌ی مهربان که همانند شمع سوختند تا وجود مرا گرمی دهند و راهم را روشنی بخشند. هم‌چنین همسر مهربان و صبورم که در این ایام با قبول همه‌ی مشکلات همواره یاری بردبار و همراهی دلسوز برایم بود و خانواده‌ی محترمشان که علی‌رغم کلیه‌ی مشکلات، همواره مشوق و یار من بودند. در پایان از کلیه‌ی اعضای خانواده‌ام، برادرانم و خواهرانم و تمامی کسانی که برای پیشرفت و تحصیل من فداکاری کردند، تشکر می‌کنم و برای کلیه‌ی نام بردگان اجری بیش از زحماتشان از رب جلیل آرزومندم که همانا یزدان پاک، پاداش نیکوکاران را با مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا وَ مَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى إِلَّا مِثْلَهَا وَ هُمْ لَا يُظْلَمُونَ وعده داده‌است.

سید حبیب الله موسوی

چکیده

آثار سیاست تعرفه‌ی واردات بر بازار برنج ایران

به کوشش

سید حبیب الله موسوی

معمای غذای ارزان و خودکفایی در مورد محصول برنج توجیه‌کننده‌ی مداخلات پیوسته‌ی دولت در این بازار است. از بین همه‌ی ابزارهای سیاستی تعرفه‌های وارداتی به صورت گسترده‌تری به منظور نیل به هدف خودکفایی به کار گرفته شده‌اند، با این حال نتیجه‌ی این سیاست‌ها کاملاً بحث‌برانگیز است و به عنوان سؤالی بزرگ در بین سیاست‌گذاران و محققین مطرح است. از این رو در مطالعه‌ی حاضر اقدام به تحلیل آثار اقتصادی افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات در بازار برنج با استفاده از یک مدل چند بازاره‌ی تعادل فضایی قیمت‌ها شد. نتایج نشان دادند که دنباله‌گیری سیاست‌های خودکفایی محور با استفاده از ابزار محدودیت واردات زیان آور خواهد بود. رفاه اجتماعی و نیز درآمد حقیقی کل و سرانه همراه با افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات هم در کل کشور و هم در مناطق مختلف ایران روند کاهشی پیدا می‌کنند. در این بین تنها در یک منطقه از ایران که به عنوان منطقه‌ی صادرکننده‌ی خالص برنج شناخته شد رفاه اجتماعی افزایش پیدا می‌کند. همچنین نتایج نشان داد که جهت‌گیری به سمت تجارت آزاد، استفاده از تکنولوژی‌های برتر در تولید جهت کاهش هزینه‌ها و محول کردن بازار و تجارت محصولات کشاورزی و از جمله برنج به وزارت جهاد کشاورزی می‌تواند راه‌گشایی جهت حل معمای بازار برنج باشد. همچنین لحاظ کردن شرایط منطقه‌ای در زمان تصمیم‌گیری و لذا سیاست‌گذاری فدرالی در بخش کشاورزی می‌تواند برای محصولاتی همانند برنج مفید باشد.

فهرست مطالب

۱- مقدمه	۱
۱-۱- کلیات	۱
۱-۱-۱- سیاست‌های نهاده‌ای	۲
۱-۱-۲- پرداخت تسهیلات ارزان قیمت	۳
۱-۱-۳- اعمال موانع تجاری	۳
۲-۱- تعریف مسئله تحقیق	۵
۲-۱-۱- اهداف مطالعه	۱۲
۲-۱-۲- فرضیه‌های مطالعه	۱۲
۲- مروری بر ادبیات تحقیق	۱۳
۲-۱- مقدمه	۱۳
۲-۲- تجارب و سیاست‌ها در کشورهای بزرگ تولید و مصرف‌کننده‌ی برنج	۱۳
۲-۲-۱- سیاست‌ها و بازار برنج در کشور چین	۱۶
۲-۲-۲- سیاست‌ها و بازار برنج در کشور هند	۱۸
۲-۲-۳- سیاست‌ها و بازار برنج در کشور اندونزی	۱۸
۲-۲-۴- سیاست‌ها و بازار برنج در کشور بنگلادش	۱۹
۲-۲-۵- سیاست‌ها و بازار برنج در کشور ویتنام	۲۰
۲-۲-۶- سیاست‌ها و بازار برنج در کشور تایلند	۲۱
۲-۲-۷- سیاست‌ها و بازار برنج در کشور ژاپن	۲۱
۲-۲-۸- سیاست‌ها و بازار برنج در کشور جمهوری کره	۲۲
۲-۲-۹- سیاست‌ها و بازار برنج در کشور ایالات متحده	۲۴

۲۴	۳-۲- اثر حذف تعرفه‌ها بر قیمت و جریان تجارت برنج در جهان
۲۷	۴-۲- اثرات رفاهی آزادسازی تجارت جهانی برنج
۲۷	۵-۲- تجارت برنج و اصلاحات سیاست‌های داخلی
۲۹	۶-۲- جمع بندی سیاست‌های بازار برنج در کشورهای مختلف جهان
۳۰	۷-۲- مدل‌های مورد استفاده جهت تحلیل سیاست‌های بازار برنج
۳۲	۱-۷-۲- مدل داده- ستانده
۳۴	۲-۷-۲- ماتریس حسابداری اجتماعی
۳۵	۳-۷-۲- مدل‌های تعادل عمومی قابل محاسبه
۳۶	۴-۷-۲- مدل‌های اقتصاد سنجی
۳۷	۵-۷-۲- مدل‌های برنامه‌ریزی ریاضی
۴۰	۸-۲- مدل تعادل فضایی قیمت‌ها
۴۱	۱-۸-۲- مروری بر چشم‌انداز تاریخی توسعه SPEM
۴۳	۲-۸-۲- بیان و شرح نموداری SPEM
۴۷	۳-۸-۲- چارچوب برنامه‌ریزی درجه‌ی دو
۵۱	۴-۸-۲- چارچوب برنامه‌ریزی تعادلی
۵۴	۵-۸-۲- توسعه مدل تعادل فضایی
۵۷	۳- روش تحقیق
۵۷	۱-۳- مقدمه
۵۸	۲-۳- تحلیل ساختار مدل
۵۸	۱-۲-۳- معادلات عرضه
۵۹	۲-۲-۳- معادلات تقاضا
۵۹	۳-۲-۳- نامعادلات مرتبط با شرط تعادل بازار
۶۱	۴-۲-۳- نامعادلات مرتبط با قیمت‌ها و تجارت بین منطقه‌ای برنج
۶۱	۵-۲-۳- نامعادلات مرتبط با قیمت‌ها و تجارت بین‌المللی برنج
۶۳	۶-۲-۳- نامعادلات مرتبط با سهمیه‌های تجاری
۶۴	۷-۲-۳- معادلات مرتبط با نرخ تعرفه‌ی سهمیه‌ای (TRQ)

۶۵.....	۸-۲-۳- معادلات لازم جهت لحاظ کردن درآمد در مدل
۶۶.....	۹-۲-۳- معادلات لازم جهت اعمال سیاست‌های حمایت قیمتی
۶۷.....	۳-۳- روش عملیاتی کردن IRSPem
۷۰.....	۴-۳- خروجی‌های حاصل از IRSPem
۷۰.....	۱-۴-۳- تغییرات رفاهی
۷۱.....	۲-۴-۳- ابعاد فقر
۷۲.....	۳-۴-۳- امنیت غذایی
۷۲.....	۴-۴-۳- درآمد حاصل از فعالیت بازاریابی
۷۳.....	۵-۴-۳- مصرف آب
۷۳.....	۶-۴-۳- شاخص‌های زیست محیطی
۷۵.....	۴- نتایج و بحث
۷۵.....	۱-۴- مقدمه
۷۶.....	۲-۴- بررسی موانع غیر تعرفه‌ای واردات برنج
۷۷.....	۳-۴- وضعیت مناطق به لحاظ صادر کننده یا وارد کننده‌ی خالص بودن
۷۹.....	۴-۴- اثرات سیاست افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات در مقیاس کشوری
۸۰.....	۱-۴-۴- اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات بر شاخص‌های بازاری
۸۲.....	۲-۴-۴- اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات بر مصرف آب و محیط زیست
۸۴.....	۳-۴-۴- اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات بر شاخص‌های رفاهی
۸۶.....	۴-۴-۴- اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات بر شاخص‌های درآمدی
۸۸.....	۵-۴- اثرات سیاست افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات در مقیاس شهری
۸۸.....	۱-۵-۴- اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات بر شاخص‌های بازاری
۹۰.....	۲-۵-۴- اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات بر مصرف آب و محیط زیست
۹۱.....	۳-۵-۴- اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات بر شاخص‌های رفاهی
۹۲.....	۴-۵-۴- اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات بر شاخص‌های درآمدی
۹۳.....	۶-۴- اثرات سیاست افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات در مقیاس روستایی

- ۹۴-۶-۱- اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات بر شاخص‌های بازاری ۹۴
- ۹۵-۶-۲- اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات بر مصرف آب و محیط زیست ۹۵
- ۹۷-۶-۳- اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات بر شاخص‌های رفاهی ۹۷
- ۹۸-۶-۴- اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات بر شاخص‌های درآمدی ۹۸
- ۱۰۰-۷- اثرات افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات در مقیاس منطقه‌ای ۱۰۰
- ۱۰۰-۷-۱- اثرات افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات در بازار برنج منطقه‌ی ۱ ۱۰۰
- ۱۰۱-۷-۱-۱- اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات بر شاخص‌های بازاری ۱۰۱
- ۱۰۳-۷-۱-۲- اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات بر مصرف آب و محیط زیست ۱۰۳
- ۱۰۴-۷-۱-۳- اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات بر شاخص‌های رفاهی ۱۰۴
- ۱۰۵-۷-۱-۴- اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات بر شاخص‌های درآمدی ۱۰۵
- ۱۰۷-۷-۲- اثرات افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات در بازار برنج منطقه‌ی ۲ ۱۰۷
- ۱۰۷-۷-۲-۱- اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات بر شاخص‌های بازاری ۱۰۷
- ۱۰۹-۷-۲-۲- اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات بر مصرف آب و محیط زیست ۱۰۹
- ۱۱۰-۷-۲-۳- اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات بر شاخص‌های رفاهی ۱۱۰
- ۱۱۱-۷-۲-۴- اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات بر شاخص‌های درآمدی ۱۱۱
- ۱۱۲-۷-۳- اثرات افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات در بازار برنج منطقه‌ی ۳ ۱۱۲
- ۱۱۳-۷-۳-۱- اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات بر شاخص‌های بازاری ۱۱۳
- ۱۱۴-۷-۳-۲- اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات بر مصرف آب و محیط زیست ۱۱۴
- ۱۱۵-۷-۳-۳- اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات بر شاخص‌های رفاهی ۱۱۵
- ۱۱۶-۷-۳-۴- اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات بر شاخص‌های درآمدی ۱۱۶
- ۱۱۸-۷-۴- اثرات افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات در بازار برنج منطقه‌ی ۴ ۱۱۸
- ۱۱۹-۷-۴-۱- اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات بر شاخص‌های بازاری ۱۱۹
- ۱۲۰-۷-۴-۲- اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات بر مصرف آب و محیط زیست ۱۲۰
- ۱۲۱-۷-۴-۳- اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات بر شاخص‌های رفاهی ۱۲۱
- ۱۲۳-۷-۴-۴- اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات بر شاخص‌های درآمدی ۱۲۳
- ۱۲۴-۷-۵- اثرات افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات در بازار برنج منطقه‌ی ۵ ۱۲۴
- ۱۲۵-۷-۵-۱- اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات بر شاخص‌های بازاری ۱۲۵
- ۱۲۶-۷-۵-۲- اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات بر مصرف آب و محیط زیست ۱۲۶
- ۱۲۷-۷-۵-۳- اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات بر شاخص‌های رفاهی ۱۲۷
- ۱۲۸-۷-۵-۴- اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات بر شاخص‌های درآمدی ۱۲۸
- ۱۲۹-۷-۶- اثرات افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات در بازار برنج منطقه‌ی ۶ ۱۲۹
- ۱۳۰-۷-۶-۱- اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات بر شاخص‌های بازاری ۱۳۰

- ۱۳۱..... اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات بر مصرف آب و محیط زیست ۲-۶-۷-۴
- ۱۳۲..... اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات بر شاخص‌های رفاهی ۳-۶-۷-۴
- ۱۳۳..... اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات بر شاخص‌های درآمدی ۴-۶-۷-۴
- ۱۳۴..... ماتریس تجارت بین منطقه‌ای ۸-۴
- ۱۳۸..... بررسی حذف معافیت‌های تعرفه‌ای ۹-۴
- ۱۳۹..... آزمون فرضیات مطالعه ۱۰-۴
- ۱۳۹..... فرضیه اول ۱-۱۰-۴
- ۱۴۰..... فرضیه دوم ۲-۱۰-۴
- ۱۴۰..... فرضیه سوم ۳-۱۰-۴
- ۱۴۱..... فرضیه چهارم ۴-۱۰-۴
- ۱۴۱..... فرضیه پنجم ۵-۱۰-۴
- ۱۴۳..... جمع‌بندی و پیشنهادها ۵-۴**
- ۱۴۳..... مقدمه ۱-۵
- ۱۴۵..... جمع‌بندی نتایج ۲-۵
- ۱۵۰..... پیشنهادها ۳-۵
- ۱۵۲..... نکاتی برای مطالعات آتی ۴-۵
- ۱۵۴..... فهرست منابع ۶-۵**

فهرست جدول‌ها

- جدول ۱-۱ نتایج حاصل از جدول آنالیز واریانس تحلیل خوشه‌بندی بازارهای منطقه‌ای برنج ایران ۸
- جدول ۱-۲ کالری کل سرانه، کالری حاصل از مصرف برنج و سهم کالری برنج مصرفی از کل ۱۴
- جدول ۲-۲ کشورهای پیش‌تاز در تولید، مصرف، صادرات و واردات برنج ۱۷
- جدول ۳-۲ شبیه‌سازی سیاست آزادسازی تجارت برنج با استفاده از مدل RICEFLOW ۲۶
- جدول ۱-۴ وضعیت صادرات و واردات خالص محصول برنج در مناطق شهری ۷۸
- جدول ۲-۴ وضعیت صادرات و واردات خالص محصول برنج در مناطق روستایی ۷۹
- جدول ۳-۴ اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات برنج بر شاخص‌های بازاری برنج در مقیاس کشوری ۸۰
- جدول ۴-۴ اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات برنج بر مصرف آب و محیط زیست در مقیاس کشوری ۸۳
- جدول ۵-۴ اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات برنج بر شاخص‌های رفاهی بازار برنج در مقیاس کشوری ۸۴
- جدول ۶-۴ اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات برنج بر شاخص‌های درآمدی بازار برنج در مقیاس کشوری ۸۷
- جدول ۷-۴ اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات برنج بر شاخص‌های بازاری برنج در مقیاس شهری ۸۹
- جدول ۸-۴ اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات برنج بر مصرف آب و محیط زیست در مقیاس شهری ۹۰
- جدول ۹-۴ اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات برنج بر شاخص‌های رفاهی بازار برنج در مقیاس شهری ۹۱
- جدول ۱۰-۴ اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات برنج بر شاخص‌های درآمدی بازار برنج در مقیاس شهری ۹۳
- جدول ۱۱-۴ اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات برنج بر شاخص‌های بازار برنج در مقیاس روستایی ۹۴
- جدول ۱۲-۴ اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات برنج بر مصرف آب و محیط زیست در مقیاس روستایی ۹۶
- جدول ۱۳-۴ اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات برنج بر شاخص‌های رفاهی بازار برنج در مقیاس روستایی ۹۷
- جدول ۱۴-۴ اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات برنج بر شاخص‌های درآمدی بازار برنج در مقیاس روستایی ۹۸
- جدول ۱۵-۴ اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات برنج بر شاخص‌های بازار برنج در منطقه‌ی ۱ کشور ۱۰۱
- جدول ۱۶-۴ اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات برنج بر مصرف آب و محیط زیست در منطقه‌ی ۱ کشور ۱۰۳
- جدول ۱۷-۴ اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات برنج بر شاخص‌های رفاهی بازار برنج در منطقه‌ی ۱ کشور ۱۰۴
- جدول ۱۸-۴ اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات برنج بر شاخص‌های درآمدی بازار برنج در منطقه‌ی ۱ کشور ۱۰۶
- جدول ۱۹-۴ اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات برنج بر شاخص‌های بازار برنج در منطقه‌ی ۲ کشور ۱۰۸
- جدول ۲۰-۴ اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات برنج بر مصرف آب و محیط زیست در منطقه‌ی ۲ کشور ۱۱۰

- جدول ۴-۲۱ اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات برنج بر شاخص‌های رفاهی بازار برنج در منطقه‌ی ۲ کشور ۱۱۱
- جدول ۴-۲۲ اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات برنج بر شاخص‌های درآمدی بازار برنج در منطقه‌ی ۲ کشور ۱۱۲
- جدول ۴-۲۳ اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات برنج بر شاخص‌های بازار برنج در منطقه‌ی ۳ کشور ۱۱۳
- جدول ۴-۲۴ اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات برنج بر مصرف آب و محیط زیست در منطقه‌ی ۳ کشور ۱۱۵
- جدول ۴-۲۵ اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات برنج بر شاخص‌های رفاهی بازار برنج در منطقه‌ی ۳ کشور ۱۱۶
- جدول ۴-۲۶ اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات برنج بر شاخص‌های درآمدی بازار برنج در منطقه‌ی ۳ کشور ۱۱۷
- جدول ۴-۲۷ اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات برنج بر شاخص‌های بازار برنج در منطقه‌ی ۴ کشور ۱۱۹
- جدول ۴-۲۸ اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات برنج بر مصرف آب و محیط زیست در منطقه‌ی ۴ کشور ۱۲۱
- جدول ۴-۲۹ اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات برنج بر شاخص‌های رفاهی بازار برنج در منطقه‌ی ۴ کشور ۱۲۲
- جدول ۴-۳۰ اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات برنج بر شاخص‌های درآمدی بازار برنج در منطقه‌ی ۴ کشور ۱۲۳
- جدول ۴-۳۱ اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات برنج بر شاخص‌های بازار برنج در منطقه‌ی ۵ کشور ۱۲۵
- جدول ۴-۳۲ اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات برنج بر مصرف آب و محیط زیست در منطقه‌ی ۵ کشور ۱۲۶
- جدول ۴-۳۳ اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات برنج بر شاخص‌های رفاهی بازار برنج در منطقه‌ی ۵ کشور ۱۲۷
- جدول ۴-۳۴ اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات برنج بر شاخص‌های درآمدی بازار برنج در منطقه‌ی ۵ کشور ۱۲۸
- جدول ۴-۳۵ اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات برنج بر شاخص‌های بازار برنج در منطقه‌ی ۶ کشور ۱۳۰
- جدول ۴-۳۶ اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات برنج بر مصرف آب و محیط زیست در منطقه‌ی ۶ کشور ۱۳۱
- جدول ۴-۳۷ اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات برنج بر شاخص‌های رفاهی بازار برنج در منطقه‌ی ۶ کشور ۱۳۲
- جدول ۴-۳۸ اثر افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات برنج بر شاخص‌های درآمدی بازار برنج در منطقه‌ی ۶ کشور ۱۳۳
- جدول ۴-۳۹ ماتریس تجارت بین منطقه‌ای در سناریو پایه (هزار تن) ۱۳۵
- جدول ۴-۴۰ ماتریس تجارت بین منطقه‌ای پس از افزایش نرخ تعرفه‌ی واردات (هزار تن) ۱۳۸

فهرست شکل‌ها و نمودارها

- شکل ۱-۱ طبقه بندی مناطق مختلف ایران (موسوی و اسماعیلی، ۱۳۹۰b)..... ۱۰
- نمودار ۱-۱ نرخ تعرفه‌ی واردات برنج در طی سال‌های ۱۳۸۹-۱۳۸۲ (گمرک جمهوری اسلامی، ۱۳۸۹)..... ۷
- نمودار ۱-۲ مدل تعادل فضایی ۴۴
- نمودار ۲-۲ مدل تعادل فضایی با در نظر گرفتن هزینه‌ی حمل و نقل ۴۶
- نمودار ۱-۳ واردات در چارچوب TRQ ۶۴
- نمودار ۲-۳ اثر سیاست‌های حمایت قیمتی در بازار برنج ایران ۶۶

فهرست مدل‌ها

۴۸.....	مدل ۱-۲ تصریح SPEM در تعادل مارشالی
۵۰.....	مدل ۲-۲ مدل شمای والراسی SPEM
۵۲.....	مدل ۳-۲ ساختار برنامه‌ریزی تعادلی SPEM
۶۸.....	مدل ۱-۳ نمای IRSPEM جهت محاسبه‌ی موانع غیر تعرفه‌ای تجارت برنج
۶۹.....	مدل ۲-۳ نمای کلی و بسط یافته‌ی IRSPEM در ساختار تعادلی

۱- مقدمه

۱-۱- کلیات

برنج یکی از اجزاء اصلی سبد مصرفی مردم ایران است که اکثریت مردم به ویژه اقشار کم درآمد بیش از ۸۰ درصد کالری و ۷۵ درصد پروتئین روزانه خود را از طریق مصرف این محصول تأمین می‌کنند (سازمان خوار و بار و کشاورزی ملل متحد^۱، ۲۰۱۰). ایران تا دهه ۴۰ شمسی صادر کننده‌ی برنج بود ولی طی مدت کوتاهی پس از آن و از اوایل دهه ۵۰ به دلیل افزایش درآمدهای نفتی، مصرف آن افزایش چشم‌گیری یافت و ایران را به یکی از بزرگ‌ترین وارد کنندگان برنج دنیا مبدل نمود (پرمه و همکاران، ۱۳۸۹). امروزه نیز برنج یکی از عمده‌ترین اقلام سبد مصرفی خانوارهای ایرانی است. این محصول در ردیف کالاهای اساسی و ضروری قرار دارد و لذا تأمین و توزیع آن جزو دغدغه‌های اصلی دولت و به ویژه وزارت صنعت، معدن و تجارت است. آمارها نشان می‌دهند که مصرف سرانه‌ی محصول برنج در ایران از ۲۵ کیلوگرم در سال ۱۹۶۱ به حدود ۴۳ کیلوگرم در سال ۲۰۰۸ افزایش یافته‌است. به بیان دیگر رشد مصرف برنج در طول دوره‌ی ذکر شده نزدیک به ۲٪ در سال بوده‌است (FAO، ۲۰۱۰). این امر باعث شد تا علی‌رغم رشد تولید این محصول در سال‌های اخیر، ایران همواره با وارداتی بالغ بر یک میلیون تن در سال، یکی از بزرگ‌ترین واردکنندگان این محصول در جهان باشد (FAO، ۲۰۱۰). این مسئله با وضعیت فقر در ایران بی‌ارتباط نیست، چرا که حدود ۲۵/۴٪ از خانوارهای روستایی و حدود ۳۶/۷٪ از خانوارهای شهری ایران زیر خط فقر هستند (زیبایی و رحمتی، ۱۳۸۷) و تلاش می‌کنند تا غلات و از جمله برنج را در سبد مصرفی خود جایگزین سایر انواع غذاها کنند (بخشوده، ۲۰۱۰). بنابراین بدیهی است که افزایش تعرفه‌ی واردات مواد

1- The Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO)

غذایی از طریق افزایش قیمت تمام شده‌ی آن در بازار موجب افزایش فقر (رحمتی و زیبایی، ۱۳۸۷) و نیز کاهش رفاه خانوارهای فقیر ایرانی شود (جنسن و تار، ۲۰۰۳).

از بُعد تولید نیز برنج محصول بسیار مهمی مخصوصاً در مناطق دارای مازاد تولید است، چرا که درآمد زایی تولید کنندگان عموماً روستایی این محصول وابستگی شدیدی به قیمت و ثبات حاکم بر این بازار دارد و هرگونه کاهش قیمت این محصول کاهش مازاد رفاهی تولید کنندگان و افزایش فقر روستایی را در پی خواهد داشت. این دو ویژگی متفاوت محصول برنج همواره باعث ایجاد مشکلات زیادی برای سیاست‌گذاران بخش کشاورزی شده‌است، چرا که از یک طرف به دلیل وجود تحریم‌های جهانی و نیز نیل به هدف توسعه کشاورزی، بایستی سیاست‌های خودکفایی محور پی‌گیری شوند و از طرف دیگر به منظور حمایت از اقشار مصرفی عموماً فقیر که برنج جزء اصلی سبد مصرفی آنان است، بایستی عرضه‌ی برنج در بازار با قیمت مناسب تأمین شود (موسوی و اسماعیلی، ۱۳۹۰a). تجارت برنج نیز به دلیل شرایط موجود در بخش بازرگانی کشور دارای اخلاص‌هایی است که از مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به عدم هماهنگی لازم بین نهادها و ارگان‌های مربوطه، واردات بیش از نیاز جهت تنظیم بازار و عدم وجود یک سیستم تعرفه‌ای مناسب اشاره نمود (نوری، ۱۳۸۵). هم‌چنین در تولید برنج نیز مشکلات زیادی وجود دارد که بخشی از آن به ساختار و مراحل مختلف تولید و بخش دیگر به مراحل پس از تولید تا تبدیل آن به برنج سفید مربوط می‌شود (پرمه و همکاران، ۱۳۸۹). در سال‌های پس از انقلاب اسلامی دولت از طریق سیاست‌های حمایتی همانند پایین نگاه داشتن نرخ ارز، واردات برنج با ارز یارانه‌ای، توزیع کالا برگ، اعلام قیمت تضمینی و نیز معافیت‌های تعرفه‌ای، اقدام به تنظیم بازار برنج و هم‌چنین حمایت از شالی‌کاران نموده‌است (نجفی، ۱۳۷۹). در یک تقسیم بندی کلی سیاست‌هایی که در بازار برنج ایران جهت حمایت از تولید و نیز تنظیم بازار در سال‌های گذشته به کار گرفته شده‌اند را می‌توان در سه گروه اصلی طبقه‌بندی کرد:

۱-۱-۱- سیاست‌های نهاده‌ای

دولت در بخش کشاورزی و به ویژه برای محصول برنج، تولید را از طریق تهی‌ه‌ی نهاده‌های ارزان، مورد حمایت قرار داده‌است (نجفی، ۱۳۷۹). این سیاست، پرداخت یارانه به

انواع کودهای شیمیایی و سموم را شامل می‌شود. بنابراین این نوع از سیاست‌ها، حالت عام دارند و تنها به تولید برنج اختصاص نمی‌یابند. بر این اساس قیمت داخلی نهاده‌های توزیعی مانند انواع کودها و سموم همواره کمتر از قیمت تمام شده‌ی آن‌ها تعیین شده‌است.

۱-۱-۲- پرداخت تسهیلات ارزان قیمت

یکی از سیاست‌های عام حمایتی دولت از بخش کشاورزی، پرداخت تسهیلات ارزان قیمت در مقایسه با سایر زیر بخش‌های اقتصاد است. در مورد برنج بیش‌تر تسهیلات پرداختی دولت در قالب مکانیزه کردن و نوسازی کارخانه‌های شالی کوبی انجام شده‌است که آمار دقیقی از چنین پرداختی‌هایی در دست نیست (پرمه و همکاران، ۱۳۸۹).

۱-۱-۳- اعمال موانع تجاری

یکی از بحث‌های مهمی که در زمینه حمایت از تولید برنج وجود دارد، بحث موانع تجاری (موانع تعرفه‌ای^۱ و موانع غیر تعرفه‌ای^۲ واردات) است که موجب می‌شود تا بین قیمت‌های داخلی و قیمت‌های وارداتی شکاف ایجاد شود. البته بخشی از این اختلاف به کیفیت بالای برنج مرغوب کشور بر می‌گردد، اما بین قیمت برنج پر محصول که از نظر کیفیت به برنج وارداتی نزدیک است نیز چنین اختلافی مشاهده می‌شود (حسینی، ۱۳۸۲).

در عمل بر اساس قوانین سازمان تجارت جهانی^۳ باید موانع غیر تعرفه‌ای محصولات کشاورزی به موانع تعرفه‌ای تبدیل شوند و سپس معادل تعرفه‌ای موانع غیر تعرفه‌ای در دوره‌ی زمانی مشخص کاهش پیدا کنند که به این عمل تعرفه‌ای کردن موانع غیر تعرفه‌ای^۴ گویند. پیرامون موضوع تعرفه‌ای کردن موانع غیر تعرفه‌ای کالاهای وارداتی و نحوه‌ی تنظیم آن برای اجرا، بحث‌های زیادی صورت گرفته‌است و نهایتاً در مذاکرات دور اروگوئه تصمیم گرفته‌شد که

1- Tariff barriers

2- Non tariff barriers

3- World Trade Organization (WTO)

4- Tariffication

محاسبه‌ی میزان معادل تعرفه‌ای موانع غیر تعرفه‌ای متناسب با اختلاف واقعی بین قیمت‌های داخلی و خارجی صورت گیرد.

موانع غیر تعرفه‌ای اساساً به این جهت وضع می‌شوند که از ورود محصولات خارجی با قیمتی پایین‌تر از قیمت داخلی جلوگیری کنند (حسینی، ۱۳۸۲). با وضع این گونه موانع در واقع اختلاف قیمت داخلی و قیمت خارجی در سطحی حفظ می‌شود که هم تولید داخلی را تقویت نمایند و هم از ورود گسترده محصول خارجی جلوگیری به عمل آید. با محاسبه‌ی معادل‌های تعرفه‌ای در واقع این تفاوت قیمت به رسمیت شناخته می‌شود و سعی می‌شود با افزودن آن به نرخ تعرفه‌ی واردات محصول مورد نظر، تفاوت قیمت مزبور را هم‌چنان با ابزار نرخ تعرفه (و نه موانع غیر تعرفه‌ای) برقرار سازند و عملاً کشورهای وارد کننده قادر باشند که تأثیر موانع غیر تعرفه‌ای را از طریق معادل تعرفه‌ای تأمین نمایند (حسینی، ۱۳۸۲). در فرآیند آزاد سازی تجاری مطابق جدول زمان‌بندی کاهش نرخ‌های تعرفه می‌بایست تعرفه‌ی حاصل (تعرفه‌ی اولیه به اضافه‌ی معادل تعرفه‌ای موانع غیر تعرفه‌ای) کاهش یابد و به تدریج آزادسازی تجاری با ابزار کاهش تعرفه‌ها عملی شود.

البته ایرادهایی به استدلال فوق گرفته شده و عنوان شده‌است که همه‌ی آثار موانع غیر تعرفه‌ای فقط در قیمت منعکس نمی‌شود. بنابراین تعیین معادل تعرفه‌ای مبتنی بر تفاوت قیمت داخلی و قیمت خارجی اساساً معادل واقعی و متناسب با تأثیر موانع غیر تعرفه‌ای نیست (پرمه و همکاران، ۱۳۸۹). از طرف دیگر وجود سیاست‌های حمایتی داخلی و حمایت صادراتی خود باعث می‌شود که اطلاعات مورد نیاز در تبدیل موانع غیر تعرفه‌ای به تعرفه‌ای مخدوش شوند. این امر در محاسبه‌ی معادل تعرفه‌ای هم منعکس می‌شود و آن را از واقعیت بیرونی متفاوت می‌کند. نتیجه‌ای که از محاسبه‌ی تعرفه‌ای کردن به دست می‌آید، ممکن است منفی، مثبت یا صفر باشد. بر اساس این محاسبات چنانچه نتیجه منفی یا برابر با صفر باشد، به طور کلی در تعرفه‌ی محصول تغییری حاصل نمی‌شود، اما در صورتی که نتیجه مثبت باشد بایستی با حذف موانع غیر تعرفه‌ای به همان میزان به نرخ تعرفه‌ی قبلی محصول افزوده می‌شود. به عبارت دیگر مثبت بودن معادل تعرفه‌ای مبین تأثیر حمایتی موانع غیر تعرفه‌ای است. چنانچه معادل تعرفه‌ای برابر صفر یا منفی باشد، بدین مفهوم است که موانع غیر تعرفه‌ای تأثیر حمایتی بر محصول به جا نگذاشته‌اند و کماکان قیمت داخلی محصول از قیمت خارجی آن پایین‌تر

است و اساساً موانع غیر تعرفه‌ای موجود با قصد ایجاد اختلاف یا حفظ اختلاف موجود بین قیمت بالای داخلی و قیمت پایین خارجی وضع نشده‌اند. بنابراین با حذف این موانع لزومی ندارد که به نرخ تعرفه‌ی محصول رقمی اضافه شود.

در ادامه مطلب به بیان صریح‌تر مسئله تحقیق و نیز تبیین اهداف و فرضیات مورد نظر در این مطالعه پرداخته شده‌است. در فصل دوم با توجه به طرح مسئله انجام شده، مرور جامعی بر بازار جهانی برنج و نیز اقدامات سیاستی سایر کشورها جهت کشف ابزار مناسب سیاستی و نیز تعیین روش تحقیق مناسب شده‌است. فصل سوم نیز در برگیرنده‌ی روش تحقیق است. نتایج و پیشنهادهای سیاستی نیز در فصل‌های چهارم و پنجم ارائه شده‌است.

۱-۲- تعریف مسئله‌ی تحقیق

مطالعات (نوری، ۱۳۸۵، پرمه و همکاران، ۱۳۸۹، موسوی و اسماعیلی، ۱۳۹۰b) نشان می‌دهند که بازار برنج ایران دارای شرایط خاصی در طرف عرضه و تقاضا است. در طرف تقاضای برنج، این محصول یک کالای ضروری در سبد مصرفی مردم ایران است و مطابق با آمار ارائه شده از طریق سازمان‌های داخلی و بین‌المللی همانند وزارت جهاد کشاورزی، وزارت صنعت معدن و تجارت و نیز سازمان خوار و بار و کشاورزی ملل متحد، مصرف سرانه‌ی برنج در طول زمان دارای روند افزایشی بوده‌است. در طرف عرضه‌ی بازار برنج نیز به دلیل کم بودن اراضی مستعد کشت (به دلیل عدم دسترسی به آب مورد نیاز)، پایین بودن سطح تکنولوژی تولید، کوچک بودن اندازه‌ی مزارع و ضایعات بالا در پروسه‌ی تولید، فرآوری و بازاریابی این محصول، پتانسیل افزایش تولید به صورتی که جواب‌گوی نیاز داخلی باشد موجود نیست و لذا ایران همواره یک واردکننده‌ی خالص برنج محسوب شده‌است (فهیمی‌فر، ۱۳۷۰؛ پرمه و همکاران، ۱۳۸۹؛ موسوی و اسماعیلی، ۱۳۹۰b).

مقایسه‌ی سیاست‌های حمایتی انجام شده توسط دولت در بازار برنج بیان‌گر نکته‌ی مهمی در مورد مبحث اعمال موانع تجاری (وارداتی) است که آن را از سایر سیاست‌های پیش‌گفته متمایز می‌کند. با اعمال موانع تجاری می‌توان دو طرف عرضه و تقاضای بازار را به